

В. В. РАГОЗИНА

ГЕНЕЗА ІДЕЇ РАНЬОГО ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ХІХ СТОЛІТТЯ

Висвітлено становлення ідеї естетичного розвитку дитини раннього віку у філософсько-педагогічній думці від античності до ХІХ ст. Розглядаються положення античних мислителів, філософів і богословів Середньовіччя, педагогів і просвітителів Відродження і Нового часу щодо навчання і розвитку дитини 1–3 років естетичними засобами. Проаналізовано трансформацію ідеї під впливом поглядів представників різних філософсько-педагогічних течій, які дослідили різні аспекти проблеми: періоди розвитку дитини, важливість розвитку в ранньому дитинстві, природовідповідність навчання, ефективність естетичних засобів впливу на дитину в ранній період життя.

Ключові слова: *ранній естетичний розвиток, ретроспективний аналіз становлення ідеї раннього естетичного розвитку, філософсько-педагогічна думка, історичний період.*

В. В. РАГОЗИНА

ГЕНЕЗИС ИДЕИ РАННЕГО ЭСТЕТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ ОТ АНТИЧНОСТИ ДО ХІХ СТОЛЕТИЯ

Освещенно становление идеи эстетического развития ребенка раннего возраста в философско-педагогической мысли от античности до ХІХ века. Рассматриваются положения античных мыслителей, философов и богословов Средневековья, педагогов и просветителей Возрождения и Нового времени относительно обучения и развития ребенка 1–3 лет эстетическими средствами. Проанализировано трансформацию идей под воздействием взглядов представителей разных философско-педагогических течений, которые исследовали различные аспекты проблемы: периоды развития ребенка, важность развития в раннем детстве, природосоответствие обучения, эффективность эстетических средств влияния на ребенка в ранний период жизни.

Ключевые слова: *раннее эстетичное развитие, ретроспективный анализ становления идеи раннего эстетического развития, философско-педагогическая мысль, исторический период.*

V. V. RAGOZINA

GENESIS OF IDEA OF EARLY AESTHETIC DEVELOPMENT IN A PHILOSOPHICAL-PEDAGOGICAL SCIENCE FROM ANTIQUITY TO THE ХІХ CENTURIES

In the article, becoming of idea of aesthetic development of child of early age opens up in philosophical-pedagogical science from the period of antiquity to the twentieth centuries. Positions of ancient thinkers, philosophers and theologians of dark ages are examined, Renaissance and New time about teaching and development of child of 1-3th by aesthetically beautiful facilities in relation to their conceptual approaches. An idea was transformed under act of looks of scientists – representatives of different philosophical-pedagogical flows which probed its different aspects are periods of development of child, importance of development in babyhood, accordance nature of childteaching, efficiency of aesthetically beautiful facilities of influence on a child in an early period of life.

Key words: *aesthetic development of child of 1-3th, retrospective analysis of becoming of idea aesthetic development of child in babyhood, philosophical-pedagogical idea, historical periods.*

Упродовж останніх років в Україні зросла увага до проблем дошкільної освіти й виховання, що стало одним з пріоритетних напрямів державної політики у галузі освіти. Теоретично-практичні засади системи дошкільної освіти розробляються А. Богуш, І. Бехом, О. Кононко, В. Кузьменко, І. Рогальською, Т. Танько, Г. Тарасенко, Л. Зайцевою та ін. Естетичні засоби виховання у дошкільному дитинстві, зокрема, природне середовище, музичне, хореографічне і образотворче мистецтво, мовленнєву діяльність та їх інтеграцію в просторі дошкільних навчальних закладів розглядають вітчизняні (Н. Гавриш, Т. Науменко, Т. Ротерс, З. Плохій, С. Садовенко, А. Шевчук) і зарубіжні (Т. Комарова, І. Ликова, Р. Чумічова, М. Гмошинська) дослідники.

Особливо актуальними нині є проблеми виховання і розвитку дитини раннього віку, що тільки починає реалізовуватися в українському дошкільлі, на відміну від практики розвинених зарубіжних країн. Потреба педагогів у науково-методичному забезпеченні навчання дітей 1–3 років зумовлює інтерес науковців до вивчення проблеми раннього розвитку, започаткованої ще у 20-і роки ХХ ст. (М. Щелованов, Н. Аксаріна, І. Островська, М. Кістяковська, Н. Ладигіна, Н. Ейгес), епізодично представленої в окремих працях періоду 70–80-х років ХХ ст. (Р. Фрідман, К. Форраї, М. Нільсон, Р. Оганджян, М. Кайтанджян).

Глибоке вивчення особливостей естетичного розвитку дитини у період раннього віку спонукає дослідників прослідкувати зародження цієї ідеї, що зумовило **мету нашої статті**. Завданням статті є аналіз трансформації ідей розвитку дитини раннього віку на різних етапах європейської філософсько-педагогічної думки.

Ретроспективний аналіз становлення науково-педагогічної думки свідчить, що сучасному розумінню раннього естетичного розвитку, його мети й завдань передували тривалий шлях теоретичних і практичних пошуків. Вперше ідея естетичного розвитку дитини у ранній період її життя з'явилася в античній освіті. Незважаючи на відмінність освітніх систем у Стародавній Греції: спартанської з її спрямованістю на виховання воїна та афінської з її прагненням виховувати різнобічно розвинену людину, в їх підходах до розвитку дитини раннього віку відзначаємо багато спільного. Так, в обох системах традиційно опікувалися лише дітьми представників вищих соціальних верств населення. Розвиток найменших відбувався в умовах сім'ї: діти обох статей до 7 років підросли у родині і перебували переважно на жіночій половині житла під опікою нянь-годувальниць.

Відзначимо й відмінності. Так, у Спарті строгі вимоги до дитини ставилися вже від моменту її народження: немічних немовлят позбавляли життя, а здорових – віддавали до родин, де їхнім вихованням займалися раби. Кінцева мета досягнення фізичної досконалості зумовлювала й засоби та умови розвитку дітей, новонароджених не сповивали, загартовували і привчали пристосовуватися до життя. Тому, у мистецтві догляду найбільш цінувалися няні зі Спарти, які були вимогливими, знали на потребах малюків і вміли їх доглядати. В Афінах же дитина з перших днів перебувала у більш естетично наповненому середовищі: чула музику, яку співали дорослі (няні), її виносили на прогулянки околицями полісів, носили до святилищ для надання різноманітних вражень, отже, всі засоби сприяли становленню майбутнього «музичного» громадянина, що у Стародавній Греції означало освічену у галузі літератури, науки й мистецтва людину.

Вказана проблема відображена у працях давньогрецьких філософів Демокрита, Сократа, Платона, Аристотеля та ін. Узагальнення їх поглядів дає змогу зробити наступні висновки. По-перше, простежується думка про необхідність раннього початку навчання дитини як юної і чутливої істоти. Розвиток дитини починається ще тоді, коли маля перебуває у лоні матері. Ось чому Платон та Аристотель так багато уваги у своїх трактатах приділяли настановам майбутнім матерям, які повинні опікуватися не тільки своїм здоров'ям, а й турбуватися про власні думки і почуття, а також не байдикувати [2, с. 205]. Стосовно останньої рекомендації Аристотеля можна припускати, що філософ мав на увазі позитивні емоції, які переповнюють людину, захоплену різними цікавими їй заняттями і позитивно впливають на загальний стан майбутньої матері, а отже, й на дитину.

По-друге, у розвитку маленької дитини філософи вважали вартими уваги практично всі аспекти, пов'язані з доглядом, харчуванням, режимними моментами, організацією виховання, і також ретельно їх прописували, особливо Аристотель. Важливо, що античні філософи

визначали певні принципи: поступовість і систематичність у навчанні дитини, що повинно позитивно позначитися на її загальному розвитку.

По-третє, філософи розуміли необхідність співвідносити виховний вплив на людину з її віковими особливостями в кожний з етапів життя, що різняться фізичними й духовними новоутвореннями. Такі міркування спонукали мислителів визначати *вікові періоди розвитку людини*, першим з яких є ранній вік. На чому ж акцентували увагу філософи у цей проміжок життя? Платон наголошував на обов'язковості гарного фізичного розвитку дитини (годувати грудним молоком, забезпечувати свободу рухів дитині цілодобово, загартовувати та ін.) й водночас – розвивати її сприймання (до 3-річного віку виносити дитину на природу та створювати можливість спілкування з рідними). Серед естетичних впливів мислителів визнавав цілощуду силу заколисування дитини і наспівування їй матір'ю, що, на його думку, схоже з грою на флейті. Передовими були судження Аристотеля про необхідність розвитку дитини в умовах сім'ї за керівної ролі батька, проте під наглядом державних осіб (педономів), а також його критика батьків, що намагалися самоусунути від процесу виховання. Суголосні його думкам і висловлювання філософів Стародавнього Риму, які підтверджували їх власним прикладом. Так, Катон Старший сам виховував сина, не доручаючи таку важливу роботу рабам [4, с. 55].

По-четверте, важливе місце у вихованні дітей до 3-річного віку, стверджували вищезгадані філософи, посідають ігри, бесіди, казки, музика й пісні – все, що відноситься до естетичних засобів виховання і навчання дитини. Граматика, гімнастика, музика й малювання, на думку Аристотеля, дозволяють виплекати зовнішньо і внутрішньо прекрасну людину.

Відзначимо, що в працях Платона вперше прозвучала думка про суспільне виховання дітей 3-річного віку. І хоча у філософа воно можливе тільки в умовах ідеальної держави, ця ідея виявилася плідною і розвинулася в теорії і практиці освіти в наступні століття.

В епоху Середньовіччя виховання дитини у ранній період її життя, як і у попередній історичній період, відбувалося вдома під керівництвом батьків, здебільшого матері. Його спрямованість визначалась не тільки загальноприйнятою метою – засвоєнням церковних норм, що регулювали всі сфери життя людини і у вигляді настанов прописувалися у тогочасних творах («Про навчання дітей благородних осіб» Вінцента із Бове, «Про виховання дітей» Іоанна Златоуста, «Листи до Лети» Блаженного Ієроніма), а й приналежністю сім'ї до певної касти зі своєю системою цінностей, яку передавали молодшим. Так, дітей заможних родин намагалися навчати за книгами, а з 5-річного віку – від керівництвом вчителя, дітей ремісників і купців більше спрямовували щодо набуття практичних навичок. Знайомство з музикою і співом дітей всіх верств населення відбувалося під час церковних служб та культових церемоній; вивчення ж їх у комплексі «семи вільних мистецтв» було доступним тільки при переході до шкіл (монастирських, кафедральних). Ідеал естетично розвиненої людини досягався за умови реалізації традицій лицарського виховання, яке до 7-річного віку відбувалося вдома і складалося з «семи лицарських чеснот» (зокрема, декламування віршів, складання пісень і музикування на флейті, арфі).

Нового змісту ідея розвитку дитини у ранньому віці набула в епоху Відродження, коли домінував ідеал гармонійно розвиненої людини. У той час «гармонія розуміється як, переважно ... проблема індивідуального розвитку особистості» [3, с. 62]. Це узгоджувалося з вимогами нового суспільства, потребою у життєстійкій та активній людині, яка б прагнула розвиватися. Її формування мало започатковуватися у ранньому віці, тож, мислителі цієї доби Ф. Рабле, М. де Монтень, Т. Мор, Т. Кампанелла, Еразм Роттердамський, Х.-Л. Вівес та ін. дискутували про те, що потрібно розвивати від народження, адже необхідність раннього початку навчання та важливості цієї справи у них не викликала заперечень: «...Яка почесна і корисна праця впродовж усього дня носити дитину на руках, ... співати їй пісеньки, розповідати ... казки, ... грати в зозулю і докласти всіх зусиль зробити її красивою, здоровою і веселою...» [цит. за 3, с. 72]. У цій думці простежується мета розвитку і зміст виховання малюка. Свої думки щодо розвитку дитини гуманісти втілили у розроблених ними ідеальних виховних системах (індивідуальній – у Ф. Рабле та суспільній – у Т. Кампанелли), описаних у «Гаргантюа і Пантагрюелі» та «Місті Сонця». Вагому роль вони відводять заняттям, які естетично розвивають маленьку дитину: музикування, вокальні вправлення, малювання, споглядання картин та ін.

Доба Нового часу відзначається виникненням педагогічної науки, в якій ідея раннього естетичного розвитку плідно розвинулася у творчості багатьох педагогів і просвітителів. Праці «Материнська школа» Я. А. Коменського, «Думки про виховання» Дж. Локка, «Еміль, або Про виховання» Ж.-Ж. Руссо та чимало інших містять цінні думки з розвитку дитини у ранній період, зокрема, про особливий вплив на неї, поки вона є гнучкою у «ніжному віці», про обережне і майстерне, подібно садівникові, плекання дитини (Я. А. Коменський) і найголовніше – про природовідповідність навчання, яке повинно ґрунтуватися на природних особливостях дитини, серед яких у ранньому віці є активність, бажання дитини наслідувати все, що вона бачить і помічає в інших, природній потяг до рухової діяльності, надзвичайна сприйнятливість, чутливість до нових вражень тощо.

Відповідно педагоги повинні розробляти зміст навчання щодо кожного вікового періоду. Так, на першому році життя Я. А. Коменський пропонує дорослим ритмічно рухати колискою з дитиною, наспівувати їй чи грати на тріскачці, тактично впливати, пестити маля. На 2–3 році доречними будуть рухливі ігри, малювання, слухання музики, перегляд будь-яких видовищ – все, що приємно для зору, слуху дитини. Отже, у спектрі виховних засобів важливе місце займають різноманітні вправи, ігри, в умовах яких розвиваються органи чуття, котрі допомагають пізнавати навколишній світ [7, с. 90–92].

Порівнюючи дитячу душу з річковою водою, яку легко направляти, Дж. Локк вважав за необхідне уже в ранній період життя надавати той напрям, який впливатиме на подальший розвиток. Для цього він пропонував вивчати здібності, природні задатки дітей і думати, як використовувати найкраще все те, що дала природа. Мислитель звернув увагу на природне прагнення дитини до вільної і різноманітної діяльності, зокрема, з такими «іграшками», як камінці, мушлі, шматочки паперу й ін., з тим, що забезпечує природну здатність до самостійного експериментування і гри [7, с. 150]. Ідея Дж. Локка була плідно розвинена і впроваджена у практику роботи з найменшими дошкільниками його послідовниками у ХХ ст. Ф. Фребелем і М. Монтессорі.

Ідеальний план розвитку гармонійної людини від народження виклав Ж.-Ж. Руссо у романі-трактаті «Еміль, або Про виховання», цінними в якому є положення щодо природного і вільного виховання та способів його досягнення. Автор показав, що сприяти розвитку дитини можна тільки за умов супроводу її навчання, котрий передбачає створення необхідних умов для природного зростання, тактовного спрямування діяльності і формування інтересів та мотивів маленької людини. У ранньому віці в умовах сім'ї потрібно зміцнювати фізичні якості дитини, тренувати органи чуття через спостереження за навколишнім світом, ігри, малювання [7, с. 209–217].

Цікаві погляди на проблеми розвитку дітей висловили утопісти Ш. Фур'є, А. Сен-Сімон, Р. Оуен. Так, найважливішим у розвитку дитини Ш. Фур'є вбачає створення відповідного середовища, яке емоційно збуджує дитину. Серед відповідних цікавих засобів він відзначав дитячу оперу як синтетичний вид мистецтва, долучення до якої комплексно впливає на усі сфери особистості дитини, тренує зір і слух, розвиває смак та інші естетичні якості, суспільні цінності, загартовує організм через рухову діяльність. Вчений вважав, що кожна дитина обов'язково має займатися будь-яким видом мистецької діяльності з самого раннього віку, для чого розробив спеціальні рекомендації художнього розвитку для кожної вікової групи. Так, вже з шестимісячного віку радив привчати слухати звучання тріо і квартетів у приміщеннях для немовлят і прогулювати малят під звуки малого оркестру [3, с. 284–285].

Р. Оуен намагався втілити свої оригінальні ідеї у практиці створених ним же освітньо-виховних закладів для дітей робітників (які існували короткий термін), де першою ланкою була школа для 1–6-річних дітей, яка поєднала ясла, дитячий садок і майданчик для ігор, розвивала дітей у іграх, гімнастичних вправах, надавала елементарні знання і організовувала різні форми дозвілля для батьків і дітей (музичні вечори, танці, ігри). Найкращим способом формування щасливої дитини Р. Оуен вважав естетичне виховання, яке досягалося спогляданням природи і заняттями мистецтвом. Вже у дворічному віці, на його думку, діти повинні займатися ритмікою і танцями, а з чотирьох років – співати і грати на музичних інструментах [11, с. 271].

Зазначимо, що окремі думки утопістів заслуговують на увагу, зокрема, про важливість навчання дітей з раннього віку у колективах (суспільних закладах), про комплексне навчання,

яке дозволяє всебічно виховувати дитину, акцентування у ранньому віці на сенсорну і естетичну сфери.

Міцним підґрунтям для розробок у сфері естетичного розвитку дітей раннього віку стали праці гуманіста Й.-Г. Песталоцці. Він був переконаний, що природа дала дитині здатність до розвитку всіх внутрішніх сил і що «час народження дитини є першим часом її навчання» [9, с. 18]. Тому навчання повинно гармонійно розвивати здібності дитини, а всі предмети – лише засіб розвитку пізнавальних здібностей дітей, спонування їх до активної діяльності. Педагог вказував, що «Будь-яке навчання людини є не чим іншим, як мистецтвом сприяти намаганням природи до її власного розвитку...» [10, с. 81]. Всі особи, котрі займаються вихованням дітей, а особливо матері, повинні знати закони розвитку дитини і намагатися відповідно розвивати її сили. Так, у праці «Як Гертруда навчає своїх дітей» на прикладі матері багатодітної родини педагог розкриває методи виховання, що сприяють гармонійному розвитку.

І хоча Й.-Г. Песталоцці ідеалізував можливості виховання у тогочасних родинах, його думки про необхідність закладення основ формування здібностей дітей з раннього віку в умовах сім'ї, розвиток усіх сфер особистості дитини виявилися важливими і реалізуються в сучасній педагогіці.

Таким чином, ідея раннього естетичного розвитку дитини зародилася в період античності і розроблялась філософами й педагогами в епохи Середньовіччя, Відродження і Нового часу. Простежуючи її трансформацію, помітно, що впродовж більше двох тисячоліть мислителі зосереджувалися по суті, на одних і тих же аспектах проблеми розвитку маленької людини: з якого віку виховання має розпочинатися, які є періоди розвитку дитини, на які сфери особистості і якими засобами важливо впливати, яким має бути навчання в ранньому дитинстві, щоб воно сприяло розвитку, як діють на маленьку дитину різні естетичні впливи – музика, спів, малювання, споглядання природи, рухливі ігри та ін.

Зміни історичних епох зумовлювали зміни у підходах вчених до означеної проблеми, які виявилися поступальними і прогресивними для свого часу і вартими уваги сучасників. Крім цього, згадані вище філософсько-педагогічні думки створили міцне підґрунтя й активізували теорію і практику навчання та розвитку дитини раннього віку в педагогіці ХХ–ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология гуманной педагогики. Аристотель / ред.-изд. совет: Амонашвили Ш. А. и др.; сост. и авт. предисл. Корнетов Г. Б. – М.: Моск. гор. пед. ун-т, 2004. – 221 с.
2. Антология гуманной педагогики. Платон / ред.-изд. совет: Амонашвили Ш. А. и др.; сост. и авт. предисл. Корнетов Г. Б. – М.: Моск. гор. пед. ун-т, 2000. – 222 с.
3. Гармонический человек. Из истории идей о гармонически развитой личности: сборник статей. – М.: Искусство, 1965. – 322 с.
4. Джурицкий А. Н. История зарубежной педагогики: учеб. пособие для вузов / А. Н. Джурицкий. – М.: Изд. группа «ФОРУМ» – «ИНФРА-М», 1998. – 272 с.
5. История зарубежной дошкольной педагогики: хрестоматия: учеб. пособие / сост. С. Ф. Егоров, С. В. Лыков, Л. М. Волобуева, Н. Ю. Житнякова; под ред. С. Ф. Егорова. – М.: Изд. центр «Академия», 2000. – 440 с.
6. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца ХХ в.: учеб. пособие для педагогических учебных заведений / под ред. акад. РАО А. И. Пискунова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 512 с.
7. Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий. – М.: Педагогика, 1987. – 416 с.
8. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. Т. 1; под ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина / И. Г. Песталоцци. – М.: Педагогика, 1981. – 336 с.
9. Песталоцци И. Г. Книга для матерей; сост., вступ. статья А. В. Калиниченко / И. Г. Песталоцци. – М.: Карапуз, 2009. – 256 с.
10. Руссо Ж. Ж. Педагогические сочинения: в 2-х т. Т. 1; под ред. Г. Н. Джибладзе; сост. А. Н. Джурицкий / Ж. Ж. Руссо. – М.: Педагогика, 1981. – 656 с.
11. Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки: посібник / Д. Скільський. – К.: Смолоскип, 2011. – 376 с.